

Afbeelding 5. Raoul Hausmann: *L'esprit de notre temps* (mechanisch hoofd), 1919-1920

Afbeelding 6. Marcel Duchamp: *Fontein*, 1917

Dada | Beeldhouwkunst

A. Voorstelling

De assemblage 'L'esprit de notre temps' (afb. 5) bestaat uit een houten kop waar allerlei technische attributen, zoals een duimstok, meetlint, metalen onderdelen van een machine en mechaniek, aan zijn bevestigd. Dergelijke objecten die bestaan uit schijnbaar toevallig bij elkaar gevoegde voorwerpen zijn kenmerkend voor de beeldhouwkunst van dada.

Marcel Duchamp is bekend geworden om zijn readymades, dit zijn kant en klare kunstwerken. Een van de bekendste werken is zijn omgekeerde urinoir op afbeelding 6.

B. Vormgeving

De assemblage 'L'esprit de notre temps' bestaat grotendeels uit onderdelen die de kunstenaar gevonden heeft. Het gebruik van toevallig gevonden voorwerpen en massaproducten is typerend voor de beeldhouwkunst van Dada. De basis voor de compositie van het beeld vormt de kop waarop de attributen zijn bevestigd. Duchamp heeft een urinoir op zijn kant op een sokkel geplaatst en het werk gesigneerd met de naam R. Mutt.

C. Functie

Door objecten gevonden aan de kunstwerken toe te voegen, geeft de dadaïstische kunstenaar de gevonden voorwerpen een nieuwe betekenis. De duimstok aan de kop op afbeelding 5 lijkt daardoor meer op een antenne dan een meetlat. Hausmann wil – net als andere dadaïsten – met zijn beelden de invloed van de techniek op de mens belachelijk maken.

Duchamp wil met zijn readymades vragen oproepen over de zin van de kunst. Zelf verdedigde hij het kunstwerk met de volgende woorden: 'R. Mutt nam een gewoon artikel uit het dagelijks leven,

zette het zo neer dat de gebruikelijke betekenis verdwijnt onder een nieuwe titel en opstelling, en creëerde een nieuwe gedachte voor dat object.' De 'fontein' van Duchamp verdween. Omdat het een essentiële plaats inneemt in de ontwikkeling van de westerse kunst exposeren beroemde musea tegenwoordig een kopie van het werk, een benadering waar Duchamp waarschijnlijk geen bezwaar tegen zou maken. Met de expositie van het omgekeerde urinoir stelt Duchamp een belangrijke vraag: wat is nu eigenlijk kunst?

Kenmerken dada kunst

- Antikunst
- Geen kunstvorm maar een leefstijl
- Afwijzing van schoonheid en ordening
- Collages
- Fotomontages
- Assemblages
- Objets trouvés
- Readymade
- Absurde voorstellingen, chaotische vormgeving en onconventionele technieken

Invloed op latere stromingen

De dadaïstische opvatting dat de kunst losgemaakt moet worden van de zichtbare werkelijkheid is van grote betekenis geweest voor het surrealisme. Vanaf de jaren vijftig is de invloed van Dada duidelijk zichtbaar in de pop-art.

De readymades, interieurs en optredens van Dada hebben de conceptuele kunst, environment art en happenings na 1950 beïnvloed.

Afbeelding 1. Giorgio de Chirico: *De melancholie van een mooie dag*, 1913

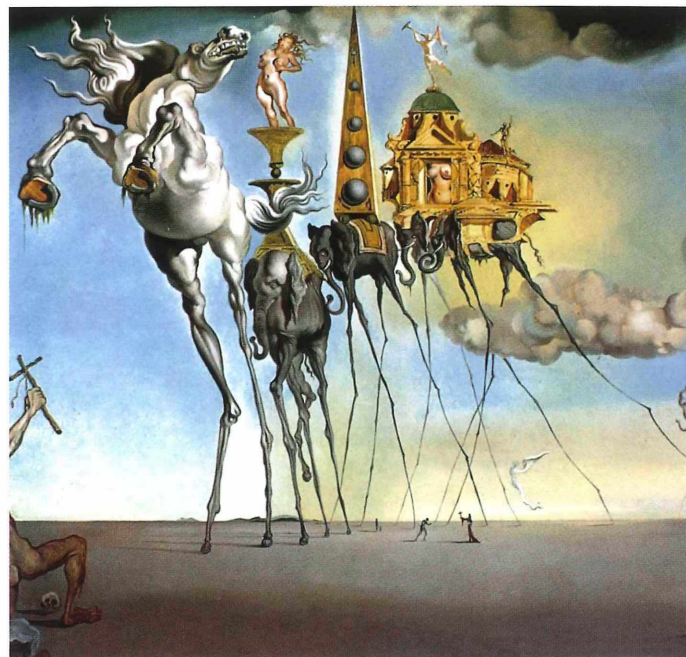
Surrealisme vanaf 1924 | Inleiding

Tijdens de Eerste Wereldoorlog komt schrijver en dichter André Breton in aanraking met de ideeën van de psychoanalyticus Sigmund Freud. Deze psychiater behandelt zenuwzieke patiënten met behulp van de psychoanalyse. Daarbij moeten zijn patiënten hun gedachten en dromen de vrije loop laten. Verborgene angsten, innerlijke remmingen en blokkades kunnen volgens Freud op deze manier bewust gemaakt worden. Breton is ervan overtuigd dat deze therapie voor de kunstenaar een nieuwe wereld ontsluit. Hij kent de droom en het onderbewuste een grote plaats toe in de kunst en begint hiermee te experimenteren door zichzelf in een donkere kamer in een soort halfbewuste droomtoestand te brengen en te noteren wat er aan gedachten en beelden in hem opkomt. Verschillende dichters en schrijvers volgen Breton in zijn experimenten en laten zich onder hypnose brengen, gebruiken alcohol of drugs of bedrijven spiritisme door contact te zoeken met de geesten van overleden mensen, alles om inspiratie te halen uit het onderbewuste.

De publicatie van Breton's Tweede Surrealistisch Manifest in 1924 is de aanleiding tot de oprichting van de beweging van het surrealisme. De term surrealisme betekent letterlijk 'boven de werkelijkheid'. Het surrealisme begint als een literaire beweging. Spoedig na de oprichting sluiten zich ook verschillende schilders bij het surrealisme aan. Na de opheffing van dada sluiten verschillende dadaïsten zich aan bij het surrealisme. De surrealisten worden zodoende beïnvloed door de ideeën van dada. Beide bewegingen hebben een voorkeur voor het toeval, het absurde en het onwerkelijke. Het werk van Jeroen Bosch, Rousseau (Le Douanier) en Giorgio de Chirico (afb. 1) wordt door Breton geroemd en is van grote betekenis voor de ontwikkeling van het surrealisme.

Na verloop van tijd ontwikkelen zich twee richtingen binnen de surrealistische schilderkunst.

De ene richting vertaalt allerlei dromen en visioenen in figuratieve schilderijen. De andere, abstracte richting laat de schilderijen associatief ontstaan: het ene beeld roept automatisch het andere beeld op. De schilderijen die hieruit ontstaan, zijn meestal abstract.

Afbeelding 2. Salvador Dalí: *De verzoeking van de heilige Antonius* (detail), 1947Afbeelding 3. René Magritte: *Ceci n'est pas une pomme*, 1964

Surrealisme | Schilderkunst

A. Voorstelling

'De verzoeking van de Heilige Antonius' van de Spaanse schilder Dalí (afb. 2) is een prachtig voorbeeld van de droom en beelden uit het onderbewuste in het surrealisme. Op een immense vlakte lopen vijf olifanten en een steigerend paard. De achterste olifant draagt een toren op zijn rug, die zo hoog is, dat hij boven de wolken uitkomt. De reusachtige dieren op hoge, spinachtige poten komen op de heilige Antonius af. Op hun rug dragen ze allerlei verleidingen: vrouwen, vermaak, spelen, pracht en praal. Antonius, wiens kluizenaarsleven en de verleidingen die hij heeft ondergaan, verschillende kunstenaars heeft geïnspireerd. In het schilderij van Dalí weerstaat de heilige de verleidingen door een kruis omhoog te houden.

Een andere bekende surrealist is de Belgische kunstenaar Magritte. 'Ceci n'est pas une pomme' (afb. 3) behoort tot een van zijn bekendste werken. Op het schilderij is een appel zichtbaar, met daarboven de tekst 'dit is geen appel'.

B. Vormgeving

De vormgeving van het schilderij is typerend voor de meeste surrealistische schilderijen naar aanleiding van dromen. Het schilderij van Dalí is heel precies en gedetailleerd geschilderd. Door de toepassing van lijn- en atmosferisch perspectief is er sprake van duidelijke ruimtesuggestie in het tafereel. Het lage standpunt (*kikvorsperspectief*) zorgt voor de reusachtige afmetingen van de dieren.

Dalí heeft de voorstelling met olieverf op doek geschilderd. Om de voorstelling zo nauwkeurig mogelijk te schilderen, gebruikt hij vrij kleine zachtharige penselen. De olieverf is in dunne, doorschijnende laagjes aangebracht. Om de vloeiende overgangen van de

schaduwen te realiseren, past Dalí de nat-in-natschildertechniek toe. Hierbij wordt een nieuwe laag verf aangebracht op de nog natte onderlaag.

C. Functie

Het schilderij van Dalí is een weergave van beelden uit het onderbewuste van de kunstenaar.

Magritte dwingt de toeschouwer op een andere wijze naar zijn kunstwerken te kijken. Door onder de geschilderde appel te schrijven dat dit geen echte appel is, wordt de toeschouwer er aan herinnert dat het slechts een afbeelding van een appel is. Magritte speelt met de wisselwerking tussen realiteit en een verwijzing naar de realiteit, het schilderij.

Afbeelding 4. Juan Miró: *Het harlekijnen carnaval*, 1924-1925

Surrealisme | 'Automatisch' schilderen

A. Voorstelling

Het fantasierijke schilderij op afbeelding 4 is van de Spaanse kunstenaar Miró. Juan Miró behoort tot de surrealisten die de beelden spontaan uit hun onderbewuste laten opborrelen. De vormen zijn niet van tevoren bedacht, maar ontstaan als het ware vanzelf, automatisch zonder er over na te denken. De voorstelling die hieruit voortgekomen is, is grotendeels abstract. Sommige vormen zijn herkenbaar: een duiveltje uit een doosje, dierfiguren, een gitaar, muziknoten, een raam en een tafeltje. De vrolijk gekleurde vormen doen denken aan speelgoed in een kinderkamer.

B. Vormgeving

De vormen in het schilderij zijn spontaan tot stand gekomen. Miró weet van tevoren niet hoe het schilderij zal worden. Hij zet ergens willekeurig op het doek een punt of een streepje neer en laat de ene vorm na de andere in het schilderij ontstaan. Kleur en compositie van de figuurtjes zijn echter zorgvuldig gekozen. Het tafereel is opgebouwd uit schijnbaar willekeurig geordende, grillige vormen. Tussen de vormen onderling is sprake van een *vormcontrast* (geometrische tegenover organische vormen). De ritmische compositie van het schilderij die uit wimpels en vrolijk gekleurde speelgoedfiguren bestaat, maakt een dynamische indruk. Miró heeft voor het interieur verdunde olieverf gebruikt. Een gedeelte van de vormpjes is dekkend geschilderd. Door het contrast tussen de dun geschilderde achtergrond en de dekkend geschilderde voorgrondsmotieven ontstaat ruimtesuggestie in het schilderij.

Sommige surrealistten uit de stroming van het automatisch schilderen hebben een voorkeur voor experimentele materialen en technieken, zoals *rubbing* (doordrukken van structuur van diverse

voorwerpen door middel van wrijving met potlood of krijt) en de decalcomanie (afdrukken van beschilderd materiaal op het beeldvlak).

C. Functie

De automatische werkwijze die door Miró wordt toegepast, laat grote ruimte voor het toeval. De vormen die hieruit ontstaan hebben een relatie met het onderbewuste van de kunstenaar. Door het zichtbaar maken van onderbewuste processen stelt Miró de vanzelfsprekendheid van het zichtbare en beredeneerbare ter discussie.